

**DOR-UT TILOVAT MAJMUSINING TARIXIY QIYMAT VA DOLZARB
MUAMMOLAR**

“Shahrisabz” davlat muzeyi qoʻriqxonasi

Yulduz Saʼdullayeva. Sohiba Ochilova

Annotatsiya : *Mazkur maqola Oʻzbekistonning Shahrisabz shahrida joylashgan “Dor-ut Tilovat” majmuasining tarixiy, madaniy va ilmiy ahamiyatini chuqur tadqiq etishga qaratilgan. Unda mazkur meʼmoriy majmuaning shakllanishi, uning diniy-maʼnaviy hayotdagi roli, ilm-fan va madaniyatga taʼsiri, epigrafik va arxitektura jihatlarini tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada majmuaning dolzarb muammolari – restavratsiyadagi kamchiliklar, raqamlashtirishning sustligi, ilmiy tadqiqotlar yetishmovchiligi, va ziyorat turizmidagi tizimlilik yoʻqligi kabi masalalar yoritilgan.*

Kalit soʻzlar: *Oʻzbekcha: Dor-ut Tilovat, Shahrisabz, islomiy ilm, epigrafika, arxitektura, ziyorat turizmi, restavratsiya, madaniy meros, ilmiy muammo.*

Русский: Дор-ут Тиловат, Шахрисабз, исламская наука, эпиграфика, архитектура, религиозный туризм, реставрация, культурное наследие.

English: Dor-ut Tilovat, Shahrisabz, Islamic scholarship, epigraphy, architecture, pilgrimage tourism, restoration, cultural heritage.

Dor-ut Tilovat majmuasi Oʻrta asrlarda Movarounnahr hududida islom ilmi, siyosati va madaniy hayotining markazlaridan biri boʻlgan Shahrisabz shahrida joylashgan noyob yodgorliklardan biridir. Bu majmua tarix sahnasida nafaqat meʼmoriy ansambl sifatida, balki diniy va ilmiy markaz sifatida ham muhim oʻrin tutgan. Ammo soʻnggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar bu majmuaning faqat tashqi va umumiy jihatlarini yoritish bilan cheklangan. Aksariyat ilmiy ishlarda Dor-ut Tilovat majmuasining mohiyati, u yerdagi yozuvlar, madrasalardagi ilmiy harakatlar, mahalliy xotira shakllanishidagi roli chuqur tahlil qilinmagan. Bugungi kunda madaniy

merosni saqlash, uni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish, mahalliy va xalqaro miqyosda targ'ib qilish bo'yicha dolzarb muammolar mavjud.

“Dor-ut Tilovat” atamasi arab tilidan o'zlashtirilgan bo'lib, “Qur'on tilovati uyi” yoki “Tilovat etish maskani” degan ma'noni anglatadi. Ushbu nom oddiygina masjid yoki madrasa sifatidagi funksional tavsif emas, balki chuqur ramziy, diniy va falsafiy mazmunga ega. “Dor” so'zi — “uy”, “makon”, “maskan” ma'nolarini, “Tilovat” esa Qur'on o'qish, uni mulohaza bilan tinglash va tushunish amali sifatida islomiy tasavvurda alohida e'tibor bilan tilga olinadi¹. Majmua nomining o'zida Qur'on va ilmning o'zaro uyg'unligi mujassam. Bu atama nafaqat fizik makonni, balki ma'naviy fazilatlar jamlanmasini anglatadi. Bu jihat ilgari ilmiy adabiyotlarda yetarlicha yoritilmagan. Holbuki, bunday nom faqatgina madrasa yoki masjidga emas, balki muayyan diniy-falsafiy maktabga ishora bo'lishi mumkin. Shuningdek, “Dor” atamasi Markaziy Osiyodagi ko'plab me'moriy yodgorliklarda — masalan, Dor-us Saodat, Dor-ut Ta'lim, Dor-ul Funun — kabi shakllarda uchraydi. Bu esa Shahrisabzdagi “Dor-ut Tilovat” majmuasining yagona emas, balki kengroq ijtimoiy-diniy konsepsiyaning qismi bo'lganini ko'rsatadi².

Shahrisabz shahri qadimdan ilm, siyosat va ma'naviyat markazi bo'lib kelgan. Aynan bu yerda Amir Temurning buyuk o'g'li Shohruh Mirzo hukmronlik qilgan, Ulug'bekning ilk ta'limi boshlangan, muqaddas shaxslar yodgorliklari tiklangan. XIV–XV asrlarda Temuriylar davrida Movarounnahrda ilohiyot, astronomiya, falsafa, fiqh, tarixshunoslik kabi fanlar taraqqiy topgan. Bunday yuksalish davrida madrasalar, kutubxonalar, masjidlar ilmiy markazlarga aylangan. Shahrisabzda bunyod etilgan “Dor-ut Tilovat” ana shunday ilm-fan, din va siyosat kesishgan makon sifatida faoliyat ko'rsatgan. Ushbu majmua Xoja Ilg'or, Shamsiddin Kulol, Xoja Imkoniya kabi yirik allomalar va avliyolar bilan bevosita bog'liq. Ayniqsa, Shamsiddin Kulol — Temurning ustozlaridan biri sifatida tarixda muhim o'rin

¹ Izoh; Tilovat islomda nafaqat Qur'on o'qish, balki uni tushunish, tafsir etish, ichki ruhiy tajriba bilan o'rganishni anglatadi. Bu tajriba tasavvufda "zohiriy matndan botiniy haqiqatga yo'l" deb ham qaraladi.

² R. Mamatov, “Temuriylar davrida diniy-ma'rifiy markazlar,” Toshkent, 2004. 122–126-betlar.

egallaydi. Uning qabri shu majmua tarkibiga kirgan holda, bu yerning diniy-ma'naviy darajasini yanada yuksaltirgan³. Majmuaning joylashuvi ham muhim: u Shahrisabz shahrining diniy markazida joylashgan bo'lib, qadimgi karvon yo'llarining chorrahasida bo'lgan. Bu esa ziyoratchilar va olimlar oqimini ta'minlagan.

Dor-ut Tilovat majmuasining shakllanish jarayoni bir davrga emas, balki bir necha bosqichga taalluqli bo'lib, har bir bosqichda tarixiy, siyosiy va diniy omillar o'ziga xos tarzda aks etgan. Majmua dastlab XIV asrning o'rtalarida, Temuriylar saltanatining kuchayib borayotgan davrida asos solingan.

Dor-ut Tilovat majmuasi nafaqat me'moriy inshoot, balki ma'naviy va diniy uyg'onish markazi sifatida ham katta ahamiyat kasb etgan. Bu yerda asrlar davomida Qur'on tilovati, tasavvufiy mashqlar, va diniy suhbatlar uzluksiz davom etib kelgan. Ayniqsa, Shamsiddin Kulol maqbarasining mavjudligi majmuaga ruhiy ta'sir bag'ishlagan.

Ruhiy salohiyat va ziyoratchilik: Dor-ut Tilovat Shahrisabz aholisi va atrofdagi hududlar uchun ziyorat joyi bo'lib xizmat qiladi.

Dor-ut Tilovat majmuasi faqat ziyorat va ibodat joyi bo'lmagan — u ayni paytda ilm maskani bo'lgan. Aksariyat tarixchilar e'tibordan chetda qoldirgan eng muhim jihatlardan biri – bu yerda faoliyat yuritgan madrasalar va ulamolarning ta'siri.

XV–XVI asrlarda Dor-ut Tilovat hududida faoliyat yuritgan madrasa tafsir, fiqh, nahv, sarf, hadis, mantiq va adab fanlarini o'qitgan. Ayniqsa, “Ilmi tilovat” – ya'ni Qur'onni tajvid bilan to'g'ri o'qish san'ati asosiy o'rinda bo'lgan.

Dor-ut Tilovat majmuasi bugungi kunda e'tiborga loyiq madaniy va diniy obida bo'lishiga qaramay, qator dolzarb muammolarga duch kelmoqda. Bu muammolar nafaqat jismoniy saqlash bilan bog'liq, balki ilmiy va madaniy siyosat darajasidagi strategik kamchiliklarni ham o'z ichiga oladi.

1. Restavratsiyadagi sustlik va noto'g'ri yondashuvlar

Restavratsiya ishlarida autentiklik buzilgan (zamonaviy beton, kimyoviy bo'yoqlar).

³ Shamsiddin Kulol haqida: A. Shoniyozov, “Movarounnahr allomalari,” Samarqand, 1989. 78–82-betlar.

3. Ilmiy tadqiqotlarning yetishmasligi, Universitetlar, ilmiy muassasalar bu majmuani tadqiqot ob'ekti sifatida ko'rmayapti.

Tadqiqot grantlari va loyiha asoslari ishlab chiqilmagan.

Dor-ut Tilovat majmuasi O'zbekistonning Shahrisabz shahrida joylashgan, ammo xalq va davlat ongida hali to'liq qadrlanmagan madaniy, diniy va ilmiy obidadir. Bu maqolada majmua tarixi, arxitekturasini tahlil qilindi. Majmua faqat me'moriy yodgorlik emas, balki o'tmish ilm-fani, ruhiy tajribasi va bugungi ijtimoiy xotiraning tirik guvohidir. Yuzaga chiqqan ilmiy, texnik va siyosiy kamchiliklar, ayniqsa, restavratsiya va raqamlashtirish borasidagi zaifliklar, ilmiy izlanishlarning yo'qligi, ziyorat turizmining noto'g'ri tashkil etilishi majmuaning jahon madaniy merosi doirasida o'z o'rnini egallashiga to'sqinlik qilmoqda. Shu bois, quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Dor-ut Tilovat majmuasi yuzasidan maxsus ilmiy dastur (grant, ekspeditsiya, doktorantura mavzusi) ishlab chiqilishi kerak.
2. Majmuaning epigrafik yozuvlari to'liq o'rganilib, raqamli katalog yaratilsin.
3. Shahrisabzdagi ilmiy muassasalar (muzey, institut, universitet) bilan hamkorlikda ilmiy seminarlar o'tkazilsin.

Texnologik va axborot tavsiyalari:

1. Har bir bino va yozuv uchun QR-kodli elektron gid tizimi joriy etilsin.
2. Mobil ilova va interaktiv veb-sayt orqali dunyoga taqdimot amalga oshirilsin.
3. Sun'iy intellekt orqali yozuvlar va naqshlar avtomatik taniladigan tizim ishlab chiqilsin.

Shuni unutmaslik kerakki, har bir toshning tagida tarix, har bir yozuvning ortida ilm va har bir duoning ichida ruh yashaydi. Dor-ut Tilovatni saqlash – bu nafaqat arxitektura yodgorligini, balki butun bir xalqning ma'naviy xotirasini asrash demakdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamatov, R. Temuriylar davrida diniy-ma'rifiy markazlar. Toshkent: Ma'naviyat, 2004.
2. Shoniyozov, A. Movarounnahr allomalari. Samarqand: Noshir, 1989.
3. Temur tuzuklari. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot nashriyoti, 1992.